

მთლიანი შემოსავალი, მთლიანი ხარჯი და მოგება

ქუქუნა წიკლაური
ელ, სტუ ასოცირებული
პროფესორი
რევაზ შენგელია
ელ, სტუ ასოცირებული
პროფესორი

ეკონომისტს, ტექნოლოგიებისაგან განსხვავებით, აინტერესებს არა ის, რამდენი გონა ნედლეული და მასალაა საჭირო ამა თუ იმ პროდუქციის წარმოებისათვის, არამედ ის თუ რა ღირს საჭირო რესურსები და როგორ იყიდება დამზადებული პროდუქცია, ანუ როგორია წარმოების მთლიანი ხარჯები (Total Costs-TC), მთლიანი შემოსავალი (Total Revenue-TR) და მოგება (Profit-P).

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ნებისმიერი ბიზნესმენი (მეწარმე) საწარმოს აფუძნებს მაქსიმალური მოგების მიღების მიზანით. მისთვის სულერთია რას აწარმოებს (ქვემოთს თუ კვების პროდუქტს, ფოლადის მილს თუ ტელევიზორს, ფეხსაცმელს თუ ტანსაცმელს), მთავარია წარმოებულმა საქონელმა და მომსახურებამ მას მოგება მოუტანოს. **მოგება** ფირმის მთლიან შემოსავალსა და მთლიან ხარჯებს შორის სხვაობაა. სწორედ ამის გამო მეწარმე გამუდმებით ზრუნავს მთლიან შემოსავალის ზრდაზე და მთლიანი ხარჯების შემცირებაზე, ვინაიდან ამ უკანასკნელში ჩადებული ყოველი ლარით მცირდება მოგება. ვიდრე წარმოების ხარჯების შემცირების გზებზე ვისაუბრებდეთ, ლოგიკურია გავარკვიოთ რა განაპირობებს წარმოების დანახარჯებს, რაში მდგომარეობს მისი არსი და ის, თუ რა ნიშნით ხდება მისი კლასიფიკაცია.

პირველ კითხვაზე პასუხი მარტივია: ნებისმიერი პროდუქციის დასამზადებლად აუცილებელია წარმოების ძირითადი ფაქტორების (მიწა, კაპიტალი, შრომა) მოზიდვა. ეს ფაქტორები შეზღუდული რაოდენობით არსებობს და იმყოფება ვიდაცის საკუთრებაში. ამი-

ტომ ამ ფაქტორების ჩართვა წარმოების პროცესში დაკავშირებულია მათ შესყიდვასთან, ანუ დანახარჯთან. ამ გარემოების გამო რაიმე პროდუქტის წარმოება იწვევს იმავე რესურსების გამოყენებაზე უარის თქმას სხვა პროდუქტის საწარმოებლად.

მთლიანი ხარჯები არის თანხა, რომელსაც ფირმა (საწარმო) გაიღებს პროდუქციის წარმოებისათვის საჭირო რესურსების შეძენაზე. იმას კი, რასაც მეწარმე (ფირმა) ღებულობს პროდუქციის რეალიზაციიდან, საერთო ამონაგები ანუ მთლიანი შემოსავალი ეწოდება. **ფირმის მთლიანი შემოსავალი გოლია გაყიდული ერთეული საქონლის ფასისა და რეალიზებული საქონლის რაოდენობის ნამრავლისა.** საქონლის საბაზრო ფასსა და რეალიზაციის მოცულობას შორის არსებობს უკუპროპორციული დამოკიდებულება.

მოგების სახეობების (ბუღალტრული და წმინდა ეკონომიკური მოგება) გამიჯნვისა და ამის საფუძველზე საწარმოთა მომგებიანობის უკეთ შეფასების მიზნით ფირმის მთლიან ხარჯებს ყოფენ გარე და შიდა (არაფულად) ხარჯებად. გარე, ცხადი ხარჯები ანუ ბუღალტრული დანახაჯები (*Accounting Cost*) ის დანახარჯებია, რომელსაც მეწარმე (ფირმა) გაიღებს პროდუქციის წარმოებისათვის საჭირო რესურსების (შენობა–ნაგებობა, ნედლეული–მასალები, ნახევარფაბრიკატები, სამუშაო ძალა და სხვა) გარედან შესაძენად ან დასაქირავებლად და აისახება საბუღალტრო წიგნში. ნათქვამიდან გამომდინარე, ცხადი ხარჯების ხვედრითი წილი შედარებით მაღალი უნდა იყოს ამწყობ საწარმოებში (ვთქვათ, ქუთაისის ავტომშენებელ ქარხანაში, თბილისის ელმავალშენებელში და სხვა). ცხადი ხარჯები ემთხვევა ბუღალტრულს.

ფირმის ალგერნაგიული ხარჯები. ამა თუ იმ საქონლის **ალგერნაგიული დანახარჯი (Opportunity Cost)** არის ის ღირებულება, რაც უნდა დავთმოთ ამ საქონლის შეძენის სანაცვლოდ. როდესაც ეკონომისტები ლაპარაკობენ ფირმის ალგერნაგიული დანახარჯების შესახებ, გულისხმობენ ფირმის მიერ საქონლისა და მომსახურების წარმოების ყველა ალგერნაგიულ, როგორც ცხად (ანუ გარე), ისე არაცხად (ანუ შიდა) დანახარჯს.

არც თუ იშვიათად ფირმა სამეურნეო საქმიანობაში გარედან

შეძენილი რესურსების გარდა იყენებს საკუთარ (შენობა, გრანსპორტი, ნელლეული, მასალა, შრომა და სხვა) რესურსებსაც. **ფირმის საკუთარი რესურსების ხარჯი არის არაცხადი ხარჯი**, რომელიც ბუღალტრულ წიგნში არ აისახება. ეს არაცხადი ხარჯი არ შედის იმ გასავლებში, რასაც ფირმა გაიღებს რესურსების გარედან შეძენისათვის. მაგალითად, მიწის შესაკუთრე, როდესაც თვითონ ამუშავეს ნაკვეთს, უარს ამბობს იმ რენტაზე, რომელიც შეეძლო მას მიეღო მიწის გაიჯარებისას; მუშაკი დაკავებული ინდივიდუალური საქმიანობით არავის მიაქირავენს თავის სამუშაო ძალას და, შესაბამისად, არ ღებულობს ხელფასს; მეწარმე, როდესაც საკუთარ ფულად სახსრებს წარმოებაში აბანდებს, მას ეს სახსრები ვერ შეაქვს ბანკში და, შესაბამისად, ვერ ღებულობს ანაბარზე პროცენტს. ჩამოთვლილი სიტუაციებიდან გამომდინარე, მართალია, მეწარმე საკუთარი რესურსების გამოყენებისას არავის უხდის საფასურს, მაგრამ იმის გამო, რომ მას კუთვნილი რესურსები უმცირდება, მათ ხარჯზე შექმნილი ღირებულება კი იზრდება, ამდენად მან საკუთარი რესურსების ალგერნაციული ღირებულება (ანუ ის შემოსავალი, რომელიც მას შეეძლო მიეღო საკუთარი რესურსების გაყიდვა-გაქირაებისათვის) უნდა ჩართოს წარმოების ხარჯებში, როგორც არაცხადი, ფარული (ალგერნაციული) ხარჯები.

მაგალითად, თქვენ გადაწყვიტეთ დამოუკიდებლად გაარემონტოთ საკუთარი ბინა. თქვენი ხარჯები იქნება: შპალერის, საღებავის, წებოს და სხვა ღირებულება, მაგრამ არემონტებდით რა ბინას რამდენიმე დღის განმავლობაში, თქვენ უარი თქვით იმ სამუშაოზე, სადაც შეგეძლოთ ხელფასის მიღება (ვთქვათ, საკუთარ სამსახურში გახვედით უხელფასო შვებულებაში). თქვენი ხარჯების სგრუქტურა ლარებში ასეთ სახეს მიიღებს:

ცხადი ხარჯები:

შპალერი – 400

საღებავი – 200

წებო – 50

ჯამი – 650

ალტერნატიული ხარჯები:

ხელფასი საწარმოში – 300

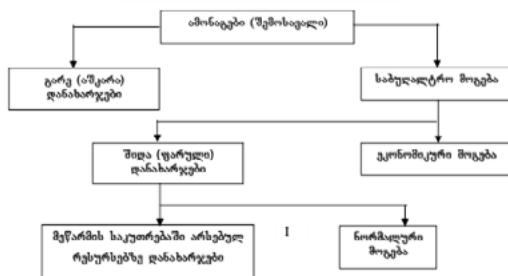
სულ – 950 (ლარი)

ცხადია, თუ სარემონტო კანცორა იმავე სამუშაოში (მასალების ღირებულების გარდა) მოითხოვს 300 ლარზე ნაკლებს, მაშინ მიაკითხავეთ მას, ხოლო თუ ამ თანხაზე მეტს მოითხოვს, მაშინ, ბუნებრივია, თავად გაარემონტებთ ბინას. ამრიგად, განვსხვავებთ რა ცხადი და არაცხადი ხარჯები, შეგვიძლია განვსაზღვროთ რა მოიაზრება ბუღალტრული და წმინდა ეკონომიკური მოგების ქვეშ. ბუღალტრული ანუ ფინანსური მოგება არის სხვაობა ფირმის მთლიან შემოსავლებსა და ცხად ხარჯებს შორის. საწარმოთა ხელმძღვანელებს, როგორც წესი, მოგების ამ სახეობასთან (ბუღალტრულ მოგებასთან) აქვთ საქმე. ხოლო წმინდა ეკონომიკური მოგება არის ფირმის მთლიანი შემოსავლებისა და ცხადი და არაცხადი ხარჯების ჯამის სხვაობის გოლი. მაშასადამე, ბუღალტრული მოგება წმინდა ეკონომიკურ მოგებას აღემატება არაცხადი ხარჯებით. (იხილეთ: საწარმოს ამონაგების, შემოსავლის სრულქურა).

არაცხადი ხარჯების ხვედრითი წილი შედარებით დიდია საკუთარი რესურსების ფართოდ გამოყენებაზე დამყარებულ სავაჭრო, საყოფაცხოვრებო მომსახურების, სამკვებისა და სხვა საწარმოებში. მაგალითად, მეწარმემ შესაძლოა სასაღილო გახსნას საკუთარი შენობის პირველ სართულზე, გამოიყენოს საკუთარი და ოჯახის წევრების შრომა, გრანსპორტი, თვით მოწეული ღვინო, ფქვილი, ხორცი, კარგოფილი და ა.შ.

გამოსაშვები პროდუქციის მოცულობაზე დამოკიდებულების მიხედვით განასხვავებენ მუდმივ და ცვლად ხარჯებს. ხარჯებს, რომელიც პროდუქციის მოცულობის ცვალებადობასთან (ზრდა ან შემცირება) ერთად არ იცვლება, **ეწოდება მუდმივი ხარჯები (Fixed Costs-FC).** ხოლო იმ ფაქტორებს, რომლებშიც განხორციელებულია ეს ხარჯები, წარმოების მუდმივი ფაქტორები ეწოდება. **მუდმივი ხარჯების სახეობებია:** საიჯარო გადასახადი, ქონებაზე გადასახადი, უმაღლესი მმართველური პერსონალის ხელფასი, კრედიტზე

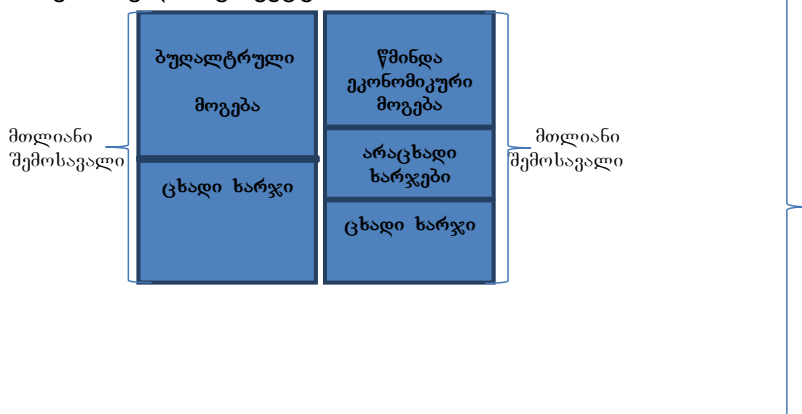
საწარმოს ამონაგების სტრუქტურა

წარმოების ხარჯები

ბუღალტრის ხელვა ეკონომისტის ხელვა

შემოსავლის სტრუქტურა

სარგებელი, ამორტიზაციის ანარიცხები და ა.შ. მუდმივი ხარჯები მაშინაც კი გაიღება, როდესაც წარმოება საერთოდ გაჩერებულია, ე. ი. წარმოებული პროდუქცია ნულის გოლია. მაშასადამე, საწარმო შეიძლება გაჩერებული იყოს, მაგრამ საიჯარო გადასახადის გადახდა მას მაინც მოუწევს. **მუდმივი დანახარჯები უკან დაუბრუნებული დანახარჯებია**, რომელიც არსებობს წარმოების მოცულობის ნებისმიერი ცვლილებისაგან დამოუკიდებლათ.

ხარჯებს, რომელიც პროდუქციის მოცულობის ცვალებადობასთან (ზრდა ან შემცირება) ერთად იცვლება, **ცვლადი (ცვალებად)**

ხარჯები (Variable Costs - VC) ეწოდება. ხოლო ის ფაქტორები, რომლებშიც ცვლადი ხარჯებია განხორციელებული, არის ცვლადი ფაქტორები. **ცვლადი ხარჯების სახეობებია:** ნელელეულზე, მასალაზე, სათბობზე, ნარდალ მომუშავე მუშაკების ხელფასებზე და სხვაზე გაღებული ხარჯები. როცა წარმოება გაჩერებულია, ანუ საწარმო არაფერს აწარმოებს, ცვლადი ხარჯები ნულის ტოლია.

მაგალითად, როდესაც თქვენ სამეწარმეო დანიშნულებით იძენთ ავტომობილს, ეწვეით მუდმივ ხარჯებს, რამდენადაც მისი ფასი არ არის დამოკიდებული იმაზე, ყოველდღე გამოიყენებთ მას თუ არა. აი, თანხა კი გაღებული ბენზინის შეძენაზე ყოველდღე ირყევა, რადგანაც იგი დამოკიდებულია იმაზე, რამდენად ინტენსიურად გამოიყენებთ ავტომანქანას.

მუდმივი და ცვლადი ხარჯების ჯამი ტოლია მთლიანი ხარჯებისა. თუ პროდუქციის წარმოება ნულის ტოლია ე. ი. წარმოება გაჩერებულია, მაშინ მთლიანი ხარჯი ტოლია მუდმივი დანახარჯისა. წარმოების ზრდასთან ერთად მაგულოც მთლიანი დანახარჯიც, რადგანაც მუდმივ დანახარჯებს ემატება ცვლადი დანახარჯებიც.

საწარმოსათვის მუდმივი დანახარჯები უფრო მნიშვნელოვანია თუ ცვლადი? ფირმისათვის ყველაზე მნიშვნელოვანია მთლიან დანახარჯი, ანუ მუდმივი და ცვლადი დანახარჯების არითმეტიკული ჯამი.

მოკლევადიანი და გრძელვადიანი პერიოდი. ხარჯების მუდმივ და ცვლად სახეობებად დაყოფა ხანმოკლე პერიოდის მიხედვით ხდება. ხანგრძლივი პერიოდის მიხედვით კი ყველა ხარჯი ცვლადია. მაგალითად, თუ მოცემული საწარმოს რესურსები სრულად არ არის დატვირთული და მის პროდუქციაზე მოთხოვნა გაიზარდა, მაშინ ამ საწარმოს შეუძლია, საკუთარი შენობისა და დამზადებადგარების სრული დატვირთვით ანუ მუდმივი კაპიტალის შეუცვლელად გაზარდოს პროდუქციის გამოშვება. ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს მოკლევადიან პერიოდთან. მაშასადამე, **მოკლევადიანი პერიოდი ანუ ფიქსირებული სიმძლავრეების პერიოდი არის ღრის ისეთი მონაკვეთი, რომლის განმავლობაშიც წარმოების მოცულობის გადიდება შესაძლებელია მხოლოდ ცვლადი ხარჯების გაუმჯობესებით.**

იმ შემთხვევაში, თუ საწარმოს რესურსები სრულად არის დაგვირითული და მის პროდუქციაზე იზრდება მოთხოვნა, მაშინ მას ამ გაზრდილი მოთხოვნის დაკმაყოფილება მოუწევს ახალი შენობის, ახალი დამგა-დანადგარების და სხვათა აგება-შეძენის გზით, რაც შესაბამისად ხანგრძლივ პერიოდს მოითხოვს. მაშასადამე, **გრძელვადიანი პერიოდი ანუ ცვალებადი სიმძლავრეების პერიოდი არის დროის მონაკვეთი, რომლის განმავლობაშიც წარმოების მოცულობის გადიდება შესაძლებელია არა მხოლოდ ცვლადი, არამედ მუდმივი ხარჯების გაუმჯობესებითაც.** ე. ი. გრძელვადიან პერიოდში მუდმივი ფაქტორები არ არსებობს, ყველა ფაქტორი ცვლადია.

გრძელვადიანი პერიოდი შეიძლება იყოს ერთი თვე, თუ ამ დროში საწარმოს შეუძლია შეცვალოს დანახარჯი წარმოების ყველა ფაქტორზე. ასევე, შესაძლებელია ერთი წელი განხილულ იქნას, როგორც მოკლევადიანი პერიოდი, თუ ამ დროის განმავლობაში თუნდაც ერთი წარმოების ფაქტორი ღარჩება უცვლელი (მუდმივი).

პირდაპირი და ირიბი ხარჯები. არსებობს კლასიფიკაციის სხვა სახეობაც, სახელდობრ, ხარჯების დაყოფა პირდაპირ და ირიბ (მეღნადებ) ხარჯებად.

პირდაპირია ხარჯები, რომელიც შეიძლება სრულად მიეკუთვნოს საქონელს ან მომსახურებას. ესენია:

- ნედლეულისა და მასალების ღირებულება, რომელიც გამოიყენება საქონლისა და მომსახურების წარმოება-რეალიზაციისათვის;

- იმ მუშაკთა სანარდო ხელფასი, რომლებიც უშუალოდ არიან დაკავებულნი საქონლის წარმოებით;

- სხვა პირდაპირი ხარჯები, რომლებიც ასე თუ ისე კავშირში არიან საქონელთან.

ირიბია (მეღნადები) ხარჯები, რომელიც უშუალო (პირდაპირ) კავშირში არ არის ამა თუ იმ საქონელთან, მაგრამ მთლიანად ფირმას მიეკუთვნება. ასეთებია:

- ხარჯები აღმინისტრაციული აპარატის შენახვაზე;
- საიჯარო ქირა;
- ამორტიზაცია;

- პროცენტი კრედიტზე.

წარმოების ოპტიმალური მოცულობის განსაზღვრისათვის უნდა ერევოდეთ ისეთ კატეგორიებში, როგორიცაა: საშუალო ხარჯი, მრეწველი პროდუქტი და კლებადი უკუგების კანონი.

საქონლის (მომსახურების) წარმოებისათვის ფირმა იყენებს შიდა (საკუთარ) და გარე (ნაყიდ) ეკონომიკურ რესურსებს. ფირმის მიერ რესურსების გარედან შეძენაზე გაწეული ხარჯები აყალიბებენ ფირმის გარე ანუ ცხად ხარჯებს, ხოლო ფირმის მიერ გამოყენებული საკუთარი რესურსების ხარჯები არის შიდა ანუ არაცხადი ხარჯები.